

PÁSZTÓ-CSONTFALVA ELŐZETES JELENTÉS A 21-ES ÚT NÉGYSÁVOSÍTÁSÁT MEGELŐZŐ RÉGÉSZETI FELTÁRÁSRÓL

TANKÓ KÁROLY

A lelőhely leírása

A régészeti lelőhely Pásztó külterületén, a Zagyva-völgy nyugati oldalán, a Cserhát északnyugat-délkelet irányú középmagas vonulatának laposan a völgybe nyúló keleti végén található. A lelőhelyet délről a Zámán-völgyből eredő Nádasdi-patak, keletről a Zagyva-völgye, északról a szabályozás előtti Zagyva-meder időszakos vízjárása határolja. A domb magasabb részén jelenleg fenyőerdő található, míg a szélesen elterülő keleti végén a terület kisparcellás mezőgazdasági művelés alatt áll. A dombot észak-déli irányban átszeli a Hatvan és Salgótarján közötti, 21-es számú fő közlekedési út. (1. kép)

A lelőhely kutatástörténete

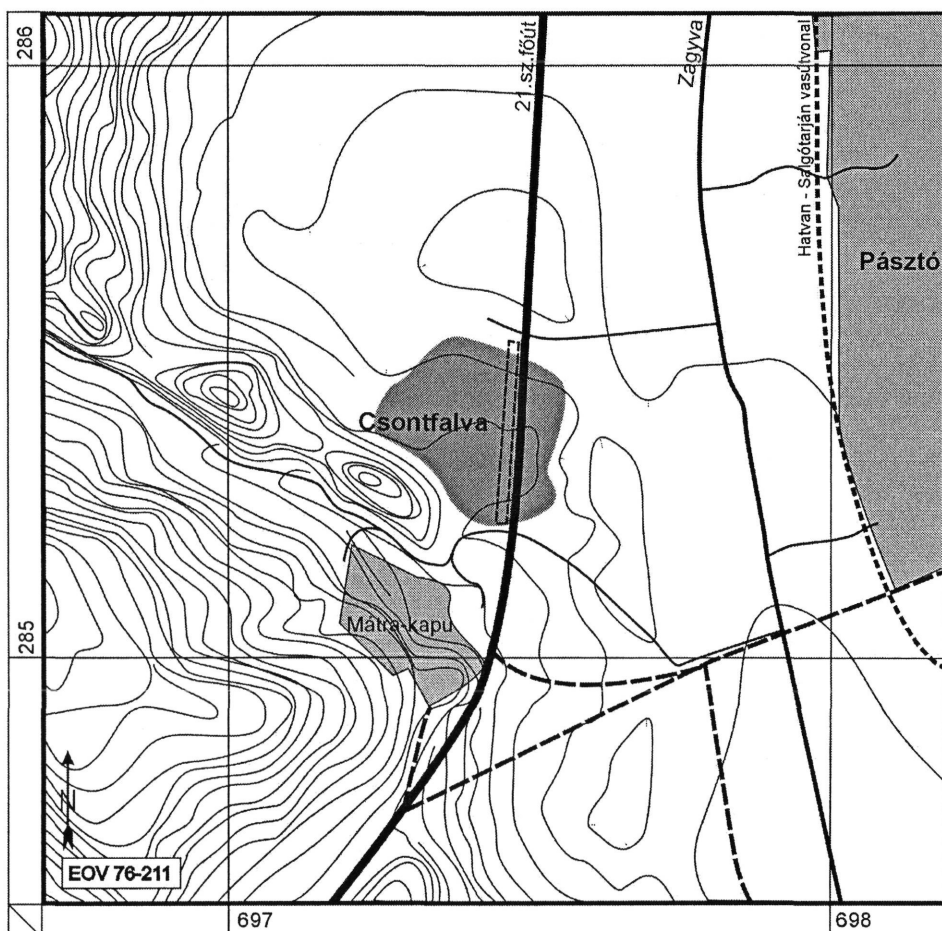
Az írásos források 1472-ben említették először Chonthfalwa néven a Pásztó határában lévő falut (Csánki 1890, 60). A Heves és Nógrád vármegyék határán fekvő település történetéről keveset tudunk, de a török dúlás alatt, akárcsak többi hasonlóan kis település vélhetően elnéptelenedett. A XVIII. század végén készült, un. II. József-féle, I. katonai felmérés térképlapján a Nádasdi-völgyben Schontfalva, illetve Szontfalva neveken jelölt, néhány épületből álló település mellett, a Nádasdi-patak déli oldalán „Feiner Kirche” névvel kis templomromot jeleztek.¹ Nem zárható ki, hogy ez esetleg az egykori Csontfalva temploma lehetett. A II. katonai felmérés (1853) térképlapján Csontfalva néven jelölték a Nelatinski és Podmaniczki uradalmakhoz tartozó két pusztát, amelynek elhagyását jelzi, hogy az 1873-ban készült III. katonai felmérésen, már csak egyetlen névtelen épület árulkodik a korábbi település helyéről.² Mindmáig őrzi a néphagyomány a Csontfalva-dűlő elnevezésben az egykor itt állt falu helyét.

2002-ben a 21-es út bővítését megelőző helyszíni bejárása során, Pásztótól nyugatra, a Zagyva völgyéből kiemelkedő alacsony dombon, a dűlőnév és a felszínen szóródó leletek alapján sikerült lokalizálni az írott forrásokból ismert középkori Csontfalvát.³ Mivel a tervezett útépités az egykori falu helyét is érintette, elengedhetlenné vált a kijelölt nyomvonal megelőző feltárása.

¹ Coll. XVI. Sectio XVI.

² II. katonai felmérés (1853): Section 46. Colonne XXXV.; III. katonai felmérés (1873) 37-48.

³ A helyszíni bejárásra a 21-es út bővítésének szakhatósági engedélyeztetése kapcsán Paszternák István (Kulturális Örökségvédelmi Hivatal) és Majcher Tamás (Kubinyi Ferenc Múzeum, Szécsény) vezetésével került sor.

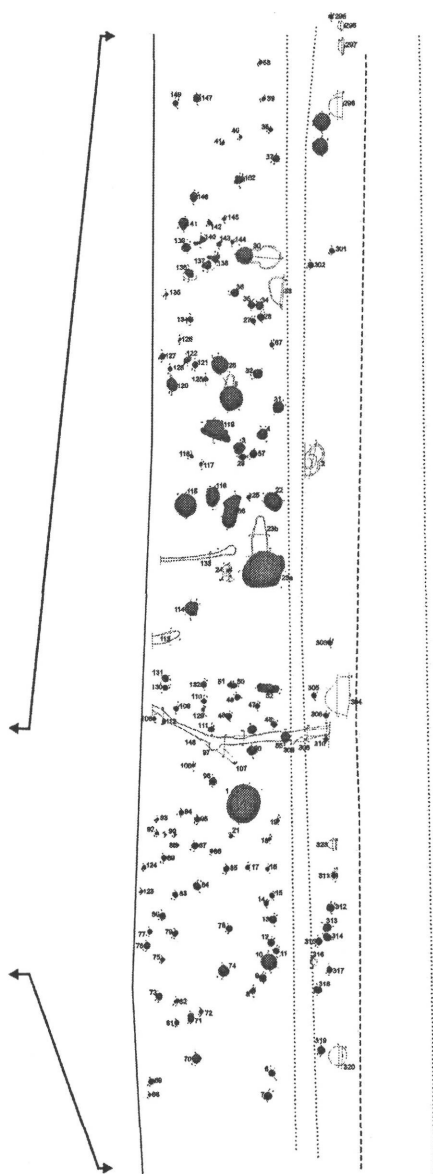
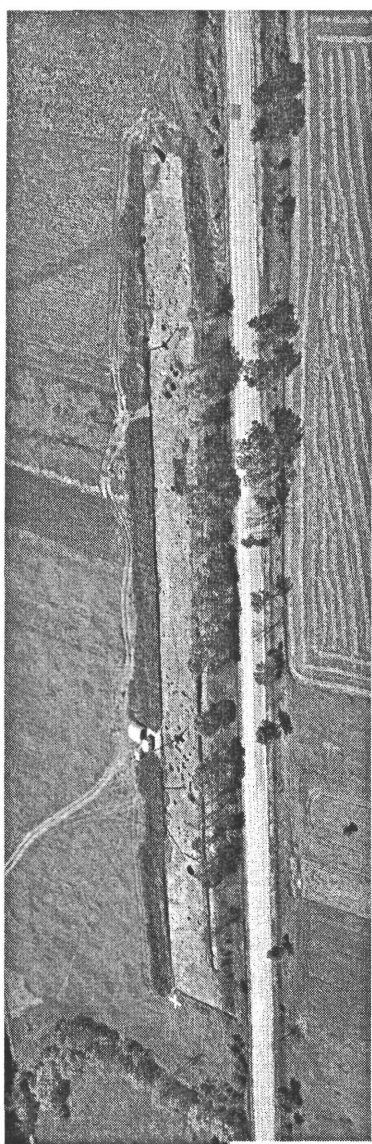

1. kép: Pásztó-Csontfalva (21-es út). A régészeti lelőhely elhelyezkedése

A feltárás módszere

A 21-es számú fő közlekedési út tervezett négysávosítása, illetve az ehhez kapcsolódó szervízút- és közműáthelyezések szükségessé tették a nyilvántartott régészeti lelőhely tervezett munkákkal érintett területének megelőző feltárását. Ez a kutatás a nagy felületű feltárások általános szabályai szerint, illetve a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal által meghatározott előírásoknak megfelelően folyt.

2005 tavaszán a tervezett földmunkákkal érintett 7500 m²-es terület geodéziai kitűzése után, munkagépekkel kezdtük meg a talajműveléssel bolygatott humuszréteg eltávolítását. A gépi földmunka két lépcsőben folyt. A műveletlen, ugaron hagyott parcellák feltörésére, illetve a jelenlegi út melletti árok szélén álló fasor és bozótos megtisztítására, egy nagy teljesítményű forgórakodót használtunk. A termőréteg a megnyitott felület két oldalán a vonatkozó talajvédelmi előírásoknak megfelelően került deponálásra. Ezt követően a régészeti jelenségek felszíni lokalizálásának céljából ún. gépi nyesést végez-

2. kép: Pásztó-Csontfalva (21-es út). A középkori település részlete

tünk, vagyis egy egyenes élű kanállal felszerelt kis méretű rakóval megtisztítottuk a felszínt, a termőréteg és az altalaj határán. A felszínen kirajzolódó régészeti jelenségek kézi erővel kerültek kibontásra. Itt kell megjegyezni, hogy az egyébként erősen kötött, majd a tavaszi esőzések után átázott agyagos humusztalaj, illetve a sárgásbarna agyag altalaj jelentősen lassította, alkalmanként lehetetlenné tette a gépi munkát.

A feltárt régészeti objektumokról rajz- és fotódokumentáció, illetve szakszerű leírás készült. Az ásatás összesítő térképe szabályos geodéziai felmérés alapján került összeállításra. A feltárás során egy alkalommal légifelvétel készítésével is dokumentáltuk a kutatott területet. Az előkerült régészeti leletanyag (kerámiatöredékek, állatsontok, kőeszközök, fémtárgyak és egyéb kisleletek) tisztítása és elsődleges nyilvántartásba vétele a közeli Hasznoson kialakított bázison a terepi munkával párhuzamosan folyt.⁴

A régészetileg feltárt kb. 7500 m²-es területen négy történeti kor (középső-bronzkor, császárkor, avarok és XIV-XV. század) összesen 323 objektuma került feltárássra. A feltárás során az is megállapítható volt, hogy a bővítésre kijelölt nyomvonal keleti oldalán, a 21-es számú főút korábbi építésein végzett földmunkák már erősen bolygatták a lelőhelyet. Itt a jelenkori földkitermelés többnyire elpusztította a régészeti emlékeket. A domb tetején, az út bevágásából kiemelt talajjal való másodlagos elfedésre utaló nyomokat figyeltünk meg. Ennek ellenére, az innen előkerült elsődleges és másodlagos helyetű leletanyag fontos adatot szolgáltat a lelőhely történetét illetően.

Az ásatás eredményei

Bronzkor

A Zagyva völgyébe nyugatról benyúló alacsony, laposan elnyúló dombháton több korszak megtelepülésének nyomai kerültek felszínre. A dombon a legkorábbi megtelepedést a középső bronzkor utolsó harmadában, a késő-hatvan / füzesabony-horizonthoz kapcsolható árok és néhány csekély leletanyagú gödör jelzi. Különösen érdekes a 107/148. objektumból előkerült és egyértelműen a füzesabonyi kultúrához kapcsolható tál, melynek jó analógiái ismertek a közeli Zagyvaszántóról, illetve Vámosgyörkről is (Kovács 1989, 4. kép 1 és 5. kép 3). Bár e korszak régészeti fedettsége a most feltárt területen csekély, az előkerült leletek jelentősége mégis abban rejlik, hogy újabb adatot szolgáltat a Felső-Zagyva-völgy, eddig elsődlegesen szórványleletek alapján sokszor vitatott kulturális határokkal körvonalazott középső-bronzkor végi történetéhez (Kovács 1989, 3-21; Bóna 1994, 9-39).

Vaskor

A feltárt területen szórványosan grafitos kelta kerámiatöredékek illetve egy bronz fibula töredéke került elő. A domb északi oldalán, annak vízhez közeli részen, feltehetően egy nagyobb településhez tartozó néhány, a közép-La Tene periódusra keltezhető leletanyagú gödört tártunk fel. Ez a kelta-kori lelőhely jól illeszkedik a Zagyva mentén Kazártól Hatvanig követhető települési lánchoz (Patay 1956, 186-190; Patay 1972, 353-358; Hellebrandt 1999, 147-182; Vaday 2004, 51-64).

⁴ Itt szeretném megköszönni Nyíri Borbála és Bóka Gergely régészhallgatók, valamint Bózó Béla és Farkas Gábor technikusok segítségét, illetve valamennyi résztvevőnek a feltáráson végzett munkáját.

Népvándorlás-kor

A domb északi oldalán jelentősebb római kori barbár megtelepüléssel számolhatunk. Erre hat (feltehetően erre az időszakra datálható) oszlopszerkezetes épület és az őket körülvevő nagyméretű, császárkori kerámiatöredékekkel és égett omladékkal teli gödrök utalnak. A feltárt objektumokból római importtárgy nem, csak az Alföldi szarmata népességhez kapcsolható szürke színű, besimított kerámiaáru került elő. Az egyik gödör leletei között egy bronzból készült ruhadisz volt.

A feltárás északi zónájában egy valószínűleg nagyobb későavar-kori faluhoz tartozó teleprészt tártunk fel. Itt három, félig földbe mélyített, négyszögletes alakú gödörházat és néhány méhkas alakú gödröt figyeltünk meg. Kiemelendő a még a házak között talált, kövekkel kirakott kemence, melynek tapasztásából vassalak és égett kerámiatöredékek kerültek elő. Az objektumok feltöltéséből pontosabb keltezési támpontot nyújtó tárgy nem, csak a jellegzetes hullámvonalkötegekkel díszített kerámiaanyag, és egy malomkő került feltárára.

Középkor

A középkorra keltezhető régészeti jelenségek a domb déli oldalán, a Nádasdi-patak bal partján koncentráálódtak. Az itt feltárt objektumok minden bizonnyal a XIV-XV. századi település peremére lokalizálható gazdasági jellegű tevékenységek és építmények régészeti nyomai voltak. Itt az egyes funkcionális egységeket elkülönítő árkok, vagy az állattartó karámok cölöpszerkezetének nyomai egyaránt megfigyelhetők voltak. Ezen a területen néhány nagyobb agyaggyerő gödröt is feltártunk. Az egykori település központi magja, ahol a lakóépületek álltak, minden bizonnyal nyugatabbra, a domb magasabb pontján keresendő. Az ásatásról készült légifelvétel elemzése és a földtulajdonosok elbeszélése alapján a domb középső részén további, esetleg kőből készült épületek is várhatók.

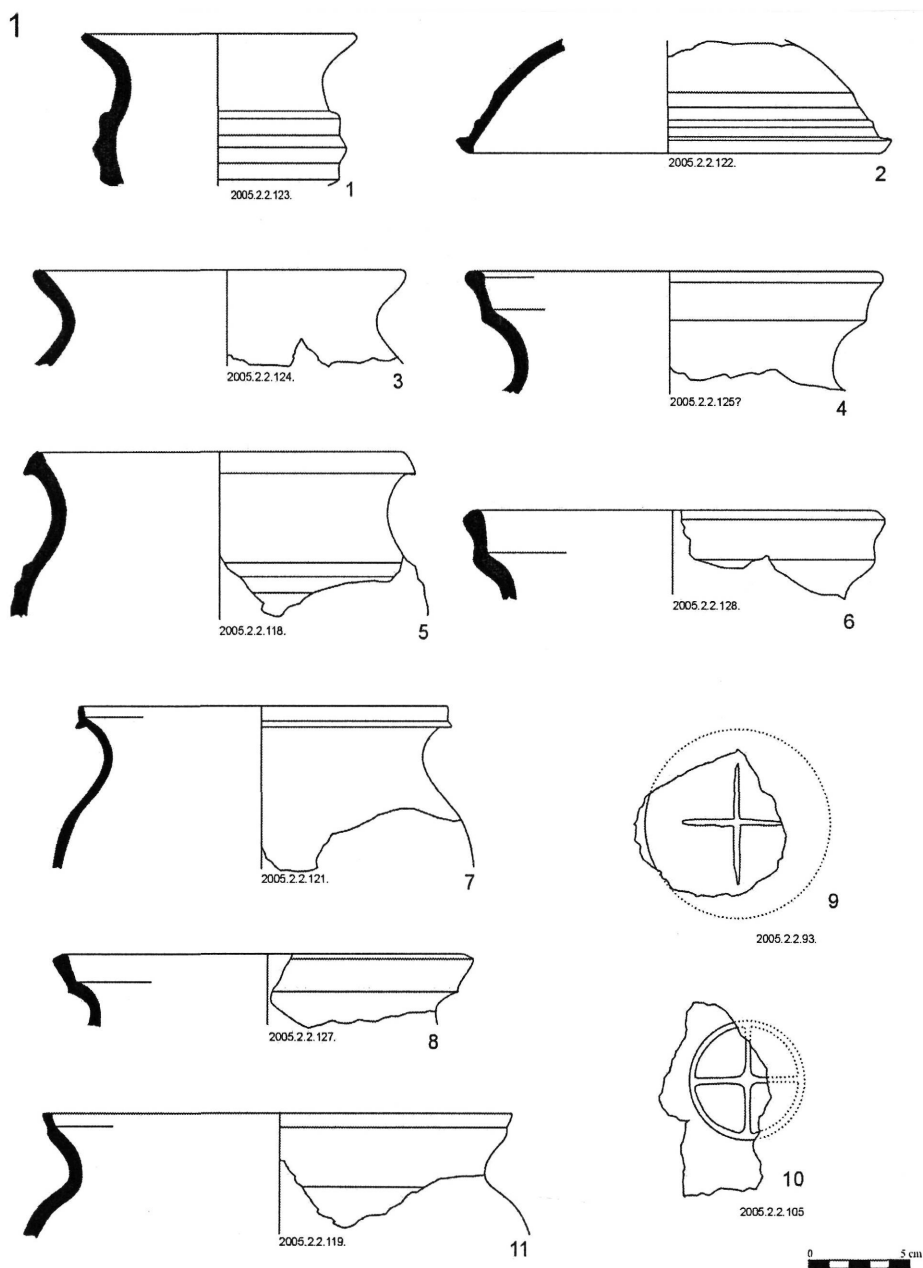
Külön figyelmet érdemel, az objektumok betöltéséből előkerült rendkívül nagy mennyiségű vassalak, és félkész nyersvas-termék. Bár vasolvasztó kohó maradványai nem kerültek elő, mégis ez igen jelentős adat az eddig csak kevésbé ismert, középkori, Zagyva-völgyi vassfeldolgozásról (Észak-Magyarország vasas lelőhelyeiről: Czajlik-Molnár-Kovács-Lovas 2003, 123-125).

A középkori leletanyagból kiemelendő egy gótikus bronz öv (5. kép 15), néhány gótikus kulcs (5. kép 1, 16), egy sarkantyú (5. kép 12), számos vaseszköz egy faragott ablaktöredék, több malomkőtöredék és egy erősen kopott ezüstérem. A feltárás során az egyik középkori hulladékgyűjtőből egy kővel körberakott, madáráldozatot tartalmazó edény került elő (4. kép 1).⁵

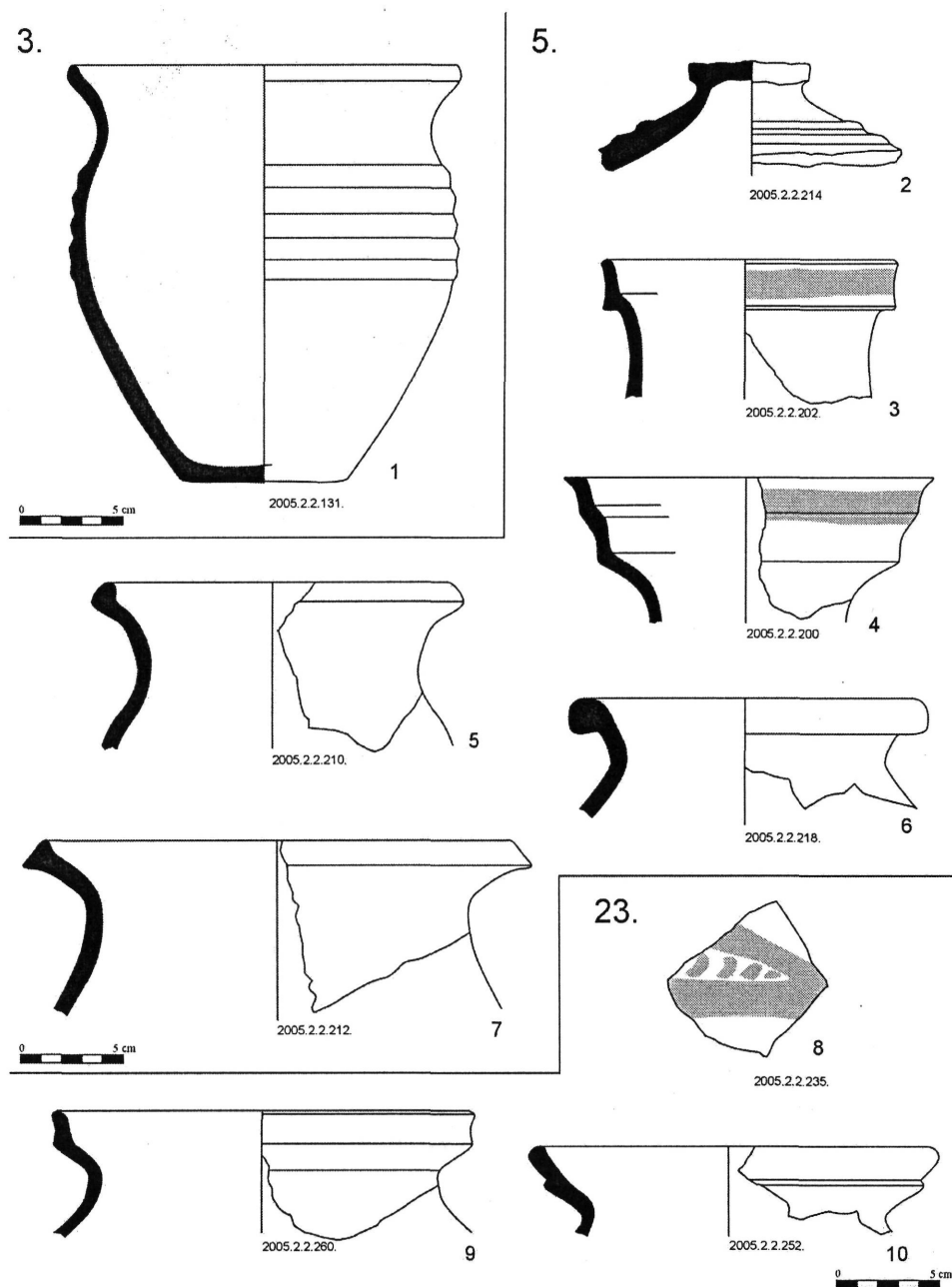
A középkori kerámiaanyagban a gyorskorongon készült, vállán vízszintesen körbefutó bordával vagy árkolásokkal díszített fehérre, vagy szürke foltosra égetett fazekak és fedők az uralkodók. A fehérkerámián elvéve vörös vagy barna festés is megfigyelhető (4. kép 3-4, 8). Néhány esetben fenékbélyeges talptöredék is előkerült (3. kép 9-10).

Bizonyos, hogy a középkori falunak erős kapcsolata volt a légvonalban 1 kilométerre lévő Pásztóval, illetve a ciszterci kolostorral (Valter 1982, 129-138). Nem zárható ki, hogy a most talált hibás vaseszközök, nagyméretű kulcsok, s kiváltképp a faragott gótikus ablaktöredék Pásztó területéről származhat.

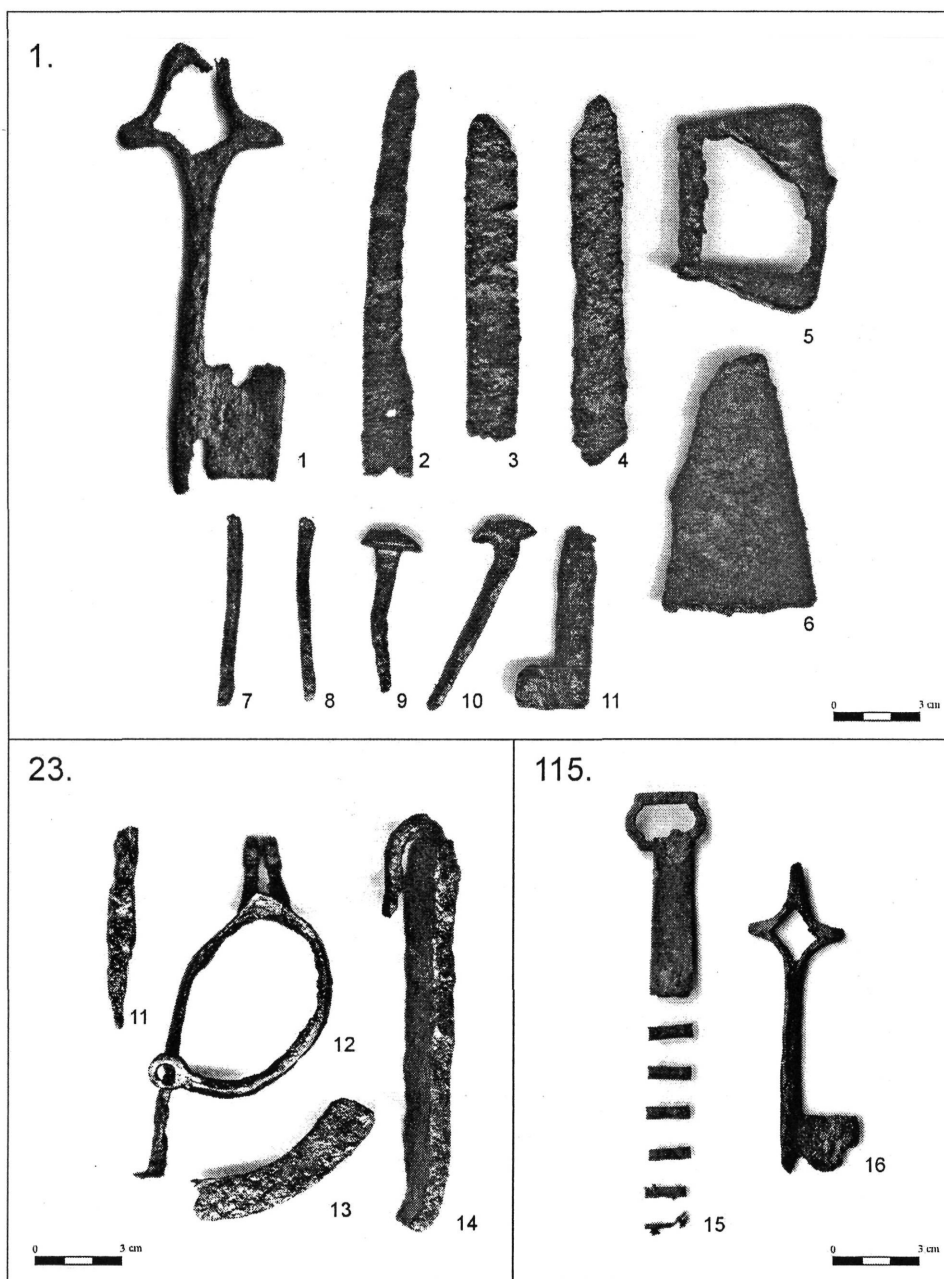
⁵ Hasonló lelet néhány évvel korábban Ludányhalászin is előkerült. Bácsmegi Gábor szívélyes közlése.

3. kép: Pásztó-Csontfalva (21-es út).
Középkori kerámiatöredékek

4. kép: Pásztó-Csontfalva (21-es út).
Középkori kerámiatöredékek

5. kép: Pásztó-Csontfalva (21-es út).
Középkori fémleletek (1-14, 16:vas, 15:bronz)

Összefoglalás

A fentieket összegezve a Pásztó-Csontfalva lelőhelyen végzett feltárással számos, a Nógrádi dombvidéken eddig csak kevésbé ismert korszak emléke került napvilágra. Mindez újabb lehetőséget szolgáltat a megye történeték megismeréséhez. Ugyanakkor a felszíni bejárás során megfigyelhető volt, hogy a régészeti lelőhely a domb egészére kiterjed, így a még fel nem tárt területen további jelentős leletek előkerülése várható.

Felhasznált irodalom

BÓNA

- 1994 Bóna I. Les cultures des tells de l'Age du Bronze en Hongrie. In: Bóna I. (ed.) Le bel Age du Bronze en Hongrie. Mont Beauvray 1994, 9-39.

CZAJLIK-MOLNÁR-KOVÁCS-LOVAS

- 2003 Czajlik, Z. – Molnár, F. – Kovács, Á. – Lovas, Gy. Őskori vassalakok anyagvizsgálata Északkelet-Magyarországról. Régészeti Kutatások Magyarországon 2001 (2003) 117-129.

HELLEBRANDT

- 1999 Hellebrandt, M. Celtic Finds from Northern Hungary. Corpus of Celtic Finds in Hungary III. Budapest 1999.

KOVÁCS

- 1989 Kovács, T. Adatok az Ipoly-Zagyva-vidék középső bronzkorához. ArchÉrt 116 (1989) 3-21.

PATAY

- 1952 Patay, P. Újabb kőkori és kelta leletek Nógrádkövesden és a nógrádi dombvidéken. ArchÉrt 83 (1956) 186-191.

PATAY

- 1972 Patay, P. Celtic finds in the Mountainous Region of Northern Hungary. ActaArchHung 24 (1972) 353-358.

VADAY

- 2004 Vaday, A. Kazár (több korszakú lelőhely). Régészeti Kutatások Magyarországon 2003 (2004) 51-64.

VALTER

- 1982 Valter, I. Das Zistercienserklöster Pásztó. Geschichte und neue archäologische Forschungsergebnisse. Analecta Cisterciensia 38 (1982) 129-138.